

ONİKİNCİ SÖZ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا

[**Kur'an-ı Hakîm'in** hikmet-i kudsiyesi ile **felsefe hikmetinin** icmalen müvazenesi,
hem **hikmet-i Kur'aniyenin** insanın hayat-ı şahsiyesine ve hayat-ı içtimaiyesine verdiği ders-i terbiyenin gayet kısa bir fezlekesi,
hem **Kur'anın** sair kelimat-ı İlahiye ve bütün kelâmlara cihet-i rüchaniyetine bir işarettir.

İşte bu sözde "**Dört Esas**" vardır.]

BİRİNCİ ESAS

Hikmet-i Kur'aniye ile **hikmet-i fenniyenin** farklarına şu gelecek hikâye-i temsiliye dûrbîniyle bak:

Bir zaman, hem dindar, hem gayet san'atkâr bir **Hâkim-i Namdar** istedi ki: **Kur'an-ı Hakîm'i**, maânîsindeki kudsiyetine ve kelimatındaki i'caza şayeste

bir yazı ile yazsın. O mu'ciz-nüma kamete, hârîka bir libas giydirilsin.

İşte **o Nakkaş Zât, Kur'anı** pek acib bir tarzda **yazdı**. Bütün kıymettar **cevherleri**, yazısında istimal etti. Hakaikının tenevvüüne işaret için bazı mücessem hurufatını **elmas** ve **zümrüt** ile ve bir kısmını **lû'lü** ve **akik** ile ve bir taifesini **pırlanta** ve **mercanla** ve bir nev'ini **altun** ve **gümüş** ile yazdı. Hem öyle bir tarzda süslendirip münakkaş etti ki, okumayı bilen ve bilmeyen herkes temaşasından hayran olup istihsan ederdi. Bahusus ehl-i hakikatın nazarına o surî güzellik, manasındaki gayet parlak güzelliğin ve gayet şirin tezyinatın işaretini olduğundan, pek kıymettar bir antika olmuştur.

Sonra **o Hâkim, şu musanna' ve murassa' Kur'anı**, bir **ecnebi feylesofa** ve bir **müslüman âlime** gösterdi. Hem tecrübe, hem mükâfat için emretti ki: *"Herbiriniz, bunun hikmetine dair bir eser yazınız."*

Evvelâ **o feylesof**, sonra **o âlim**, ona dair birer kitab te'lif ettiler.

Fakat **feylesofun** kitabı, yalnız harflerin nakışlarından ve münasebetlerinden ve vaziyetlerinden ve cevherlerinin hâsiyetlerinden ve tarifatından bahseder. **Manasına hiç ilişmez**. Çünkü **o ecnebî adam**, arabî hattı okumayı hiç bilmez. Hattâ **o müzeyyen Kur'anı**, bilmiyor ki bir kitabdır ve manayı ifade eden yazıdır. Belki ona münakkaş bir antika nazarıyla bakıyor. Lâkin çendan arabî bilmiyor fakat çok iyi bir mühendistir, güzel bir tasvircidir, mahir bir kimyagerdir, sarraf bir cevhercidir.

İşte **o adam**, bu san'atlara göre eserini yazdı.

Amma **müslüman âlim** ise ona baktığı vakit anladı ki: O, Kitab-ı Mübin'dir, Kur'an-ı Hakîm'dir. İşte **bu hakperest zât**, ne tezyinat-ı zahiriyesine ehemmiyet verdi ve ne de hurufun nukuşuyla iştilal etti. Belki öyle bir şeyle meşgul oldu ki, milyon mertebe öteki adamın iştilal ettiği mes'elelerinden daha âlî, daha galî, daha latif, daha şerif, daha nâfi', daha câmi'... Çünkü nukuşun perdesi altında olan hakaik-i kudsiyesinden ve envâr-ı esrarından bahsederek gayet güzel bir tefsir-i şerif yazdı.

Sonra ikisi, eserlerini götürüp **o Hâkim-i Zîşan'a** takdim ettiler.

O Hâkim, evvelâ **feylesofun eserini** aldı. Baktı gördü ki: O hodpesend ve tabiatperest adam çok çalışmış, fakat hiç hakikî hikmetini yazmamış. Hiçbir manasını anlamamış, belki karıştırmış. Ona karşı hürmetsizlik, belki edepsizlik etmiş. Çünkü o menba-ı hakaik olan Kur'anı, manasız nukuş zannederek, mana cihetinde kıymetsizlik ile tahkir etmiş olduğundan, o Hâkim-i Hakîm dahi onun eserini başına vurdu, huzurundan çıkardı.

Sonra **öteki hakperest, müdakkik âlimin eserine** baktı gördü ki: Gayet güzel ve nâfi' bir tefsir ve gayet hakîmane, mürşidane bir te'liftir. "Âferin, bârekâllah" dedi. İşte hikmet budur ve âlim ve hakîm, bunun sahibine derler. **Öteki adam** ise, haddinden tecavüz etmiş bir san'atkârdır. Sonra onun eserine bir mükâfat olarak; herbir harfine mukabil, tükenmez hazinesinden "On altun verilsin" irade etti.

Eğer temsili fehmettin ise bak, hakikatın yüzünü de gör:

Amma o müzeyyen Kur'an ise, şu musanna' kâinattır.

O hâkim ise, Hakîm-i Ezelî'dir.

Ve o iki adam ise, birisi yani ecnebisî; ilm-i felsefe ve hükemasıdır. **Diğeri, Kur'an ve şakirdleridir.**

Evet **Kur'an-ı Hakîm,** şu Kur'an-ı Azîm-i Kâinatın en âlî bir müfessiridir ve en belîğ bir tercümanıdır. Evet **o Furkan'dır ki;** şu kâinatın sahifelerinde ve zamanların yapraklarında kalem-i kudretle yazılan âyât-ı tekviniyeyi cin ve inse ders verir. Hem herbiri birer harf-i manidar olan mevcudata "**mana-yı harfî**" nazarıyla, yani onlara Sâni' hesabına bakar, "**Ne kadar güzel yapılmış, ne kadar güzel bir surette Sâni'inin cemaline delalet ediyor**" der. Ve bununla kâinatın hakikî güzelliğini gösteriyor.

Amma **ilm-i hikmet dedikleri felsefe ise;** huruf-u mevcudatın tezyinatında ve münasebatında dalmış ve sersemleşmiş, hakikatın yolunu şaşırmış. Şu kitab-ı kebirin hurufatına "**mana-yı harfî**" ile, yani Allah hesabına bakmak lâzım gelirken; öyle etmeyip "**mana-yı ismî**" ile, yani mevcudata mevcudat hesabına bakar, öyle bahseder. "**Ne güzel yapılmış**"a bedel, "**Ne güzeldir**" der, çirkinleştirir. Bununla kâinatı tahkir edip, kendisine müşteki eder.

Evet dinsiz felsefe, hakikatsiz bir safsatadır ve kâinata bir tahkirdir...

İKİNCİ ESAS

Kur'an-ı Hakîm'in hikmeti, hayat-ı şahsiyeye verdiği terbiye-i ahlâkıye

ve hikmet-i felsefenin verdiği dersin müvazenesi:

- **Felsefenin hâlis bir tilmizi,** bir firavundur. Fakat menfaati için en hasis şeye ibadet eden bir **firavun-u zelildir.** Her menfaatli şeyi kendine "Rab" tanır.
- **Hem o dinsiz şakird,** mütemerrid ve muanniddir. Fakat bir lezzet için nihayet zilleti kabul eden miskin bir mütemerriddir. Şeytan gibi şahısların, bir menfaat-ı hasise için ayağını öpmekle zillet gösterir **denî bir muanniddir.**
- **Hem o dinsiz şakird,** cebbar bir mağrurdur. Fakat kalbinde nokta-i istinad bulmadığı için zâtında gayet acz ile âciz bir cebbar-ı hodfüruştur.
- **Hem o şakird,** menfaatperest hodendiştir ki; gaye-i himmeti, nefis ve batnın ve fercin hevesatını tatmin ve menfaat-ı şahsiyesini, bazı menfaat-ı kavmiye içinde arayan dessay bir hodgâmdır.
- Amma **hikmet-i Kur'anın hâlis tilmizi ise;** bir abd'dir. Fakat a'zam-ı mahlukata da ibadete tenezzül etmez. Hem cennet gibi a'zam-ı menfaat olan bir şeyi, gaye-i ibadet kabul etmez bir **abd-i azizdir.**
- **Hem** hakikî tilmizi mütevazidir; selim, halîmdir. Fakat Fâtırının gayrına, daire-i izni haricinde ihtiyarıyla tezellüle tenezzül etmez.
- **Hem** fakir ve zaîftir, fakr ve za'fını bilir. Fakat onun Mâlik-i Kerim'i, ona iddihar ettiği uhrevî servet ile **müstağnidir** ve Seyyidinin nihayetsiz kudretine istinad ettiği için **kavîdir.**

- **Hem** yalnız livechillah, rıza-i İlahî için, fazilet için amel eder, çalışır...

İşte **iki hikmetin** verdiği terbiye, **iki tilmizin** müvazenesiyle anlaşılır.

ÜÇÜNCÜ ESAS

Hikmet-i felsefe ile **hikmet-i Kur'aniyenin hayat-ı içtimaiye-i beşeriye**ye verdiği terbiyeler:

Amma hikmet-i felsefe ise, hayat-ı içtimaiyede

Nokta-i istinadı, "*kuvvet*" kabul eder.

Hedefi, "*menfaat*" bilir.

Düstur-u hayatı, "*cidal*" tanır.

Cemaatlerin rabitasını, "*unsuriyet, menfî milliyeti*" tutar.

Semeratı ise, "*hevesat-ı nefsanîyeyi tatmin ve hacat-ı beşerîyeyi tezyid*"dir.

Halbuki *kuvvetin* şe'ni, tecavüzdür.

Menfaatin şe'ni, her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde boğuşmaktır.

Düstur-u cidalin şe'ni, çarpışmaktır.

Unsurîyetin şe'ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan, tecavüzdür...

İşte bu hikmettendir ki, beşerin saadeti selb olmuştur.

Amma hikmet-i Kur'aniye ise,

Nokta-i istinadı, kuvvete bedel "*hakk*"ı kabul eder.

Gayede menfaate bedel, "*fazilet ve rıza-yı İlahî*"yi kabul eder.

Hayatta düstur-u cidal yerine, "*düstur-u teavün*"ü esas tutar.

Cemaatlerin rabitalarında; unsuriyet, milliyet yerine "*rabita-i dinî ve sınıfı ve vatanî*" kabul eder.

Gayatı; "*hevesat-ı nefsanîyenin tecavüzatına sed çekip, ruhu maaliyata teşvik ve hissiyat-ı ulviyesini tatmin eder ve insanı kemalât-ı insaniyeye sevk edip insan eder.*"

Hakkın şe'ni, ittifaktır.

Faziletin şe'ni, tesanüddür.

Düstur-u teavünün şe'ni, birbirinin imdadına yetişmektir.

Dinin şe'ni, uhuvvettir, incizabdır.

Nefsi gemlemekle bağlamak, ruhu kemalâta kamçılarlamakla serbest bırakmanın şe'ni, saadet-i dareyndir.

DÖRDÜNCÜ ESAS

Kur'anın, bütün kelimat-ı İlahiye içinde cihet-i ulviyetini ve bütün kelâmlar üstünde cihet-i tefevvukunu anlamak istersen şu iki temsile bak:

Birincisi: Bir sultanın iki çeşit mükâlemesi, iki tarzda hitabı vardır.

Birisi; âdi bir raiyet ile cüz'î bir iş için, hususî bir hacete dair, has bir telefonla konuşmaktır.

Diğeri; saltanat-ı uzma ünvanıyla ve hilafet-i kübra namıyla ve hâkimiyet-i âmmе haysiyetiyle evamirini etrafa neşir ve teşhir maksadıyla bir elçisiyle veya büyük bir memuruyla konuşmaktır ve haşmetini izhar eden ulvî bir fermanla mükâlemedir.

İkinci Temsil: Bir adam, elinde bir âyineyi güneşe karşı tutar. O âyine miktarınca bir ışık ve yedi rengi câmi' bir ziya alır. O nisbetle Güneşle münasebettar olur, sohbet eder ve o ışıklı âyineyi, karanlıklı hanesine veya dam altındaki bağına tevcih etse; güneşin kıymeti nisbetinde değil, belki o âyinenin kabiliyeti miktarınca istifade edebilir.

Diğeri ise, hanesinden veya bağının damından geniş pencereler açar. Gökteki güneşe karşı yollar yapar. Hakikî güneşin daimî ziyasıyla sohbet eder, konuşur ve lisan-ı hal ile böyle minnetdarane bir sohbet eder. Der: *"Ey yeryüzünü ışıyla yaldızlayan ve bütün çiçeklerin yüzünü güldüren dünya güzeli ve gök nazdarı olan nazenin güneş! Onlar gibi benim haneciğimi ve bahçeciğimi ısındırdın, ışıklandırdın."* Halbuki âyine sahibi böyle diyemez. O kayıd altındaki güneşin aksi ise, âsârı mahduddur. O kayda göredir...

İşte bu **iki temsilin** dûrbîniyle Kur'ana bak. Tâ ki i'cazını göresin ve kudsiyetini anlayasın...

Evet Kur'an der ki: *"Eğer yerdeki ağaçlar kalem olup, denizler mürekkebe olsa, Cenab-ı Hakk'ın kelimatını yazsalar, bitiremezler."*

Şimdi şu nihayetsiz kelimat içinde en büyük makam, Kur'ana verilmesinin sebebi şudur ki:

Kur'an, ism-i a'zamdan ve her ismin a'zamlık mertebesinden gelmiş.

Hem bütün âlemlerin Rabbi itibariyle Allah'ın kelâmıdır.

Hem bütün mevcudatın ilahî ünvanıyla Allah'ın fermanıdır.

Hem Semavat ve Arz'ın Hâlıkı haysiyetiyle bir hitabdır.

Hem rububiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir.

Hem saltanat-ı âmme-i Sübhaniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir.

Hem rahmet-i vasia-i muhita noktasında, bir defter-i iltifatat-ı Rahmaniye'dir.

Hem uluhiyetin azamet-i haşmeti haysiyetiyle, başlarında bazan şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır.

Hem ism-i a'zâmın muhitinden nüzul ile arş-ı a'zâmın bütün muhatına bakan, teftiş eden hikmetfeşan bir kitab-ı mukaddestir.

İşte bu sırdandır ki, "**Kelâmullah**" ünvanı kemal-i liyakatla Kur'ana verilmiş.

Amma sair kelimat-ı İlahiye ise: Bir kısmı, has bir itibar ile ve cüz'î bir ünvan ve hususî bir ismin cüz'î tecellisi ile ve has bir rububiyet ile ve mahsus bir saltanat ile ve hususî bir rahmet ile zahir olan kelâmıdır. Hususiyet ve külliyyet cihetinde dereceleri muhtelifdir. Ekser ilhamat bu kısımdandır. Fakat derecatı çok mütefavittir.

Meselâ en cüz'îsi ve basiti, hayvanatın ilhamatıdır.

Sonra, avam-ı nâsın ilhamatıdır.

Sonra, avam-ı melaikenin ilhamatıdır.

Sonra, evliya ilhamatıdır.

Sonra, melaike-i izam ilhamatıdır.

İşte şu sırdandır ki: Kalbin telefonuyla vasıtasız münacat eden bir veli

der: **حَدَّثَنِي قَلْبِي عَنْ رَبِّي** Yani: "Kalbim benim Rabbimden haber veriyor."

Demiyor: "Rabb-ül Âlemîn'den haber veriyor."

Hem der: "Kalbim, Rabbimin âyinesidir, arşıdır."

Demiyor: "Rabb-ül Âlemîn'in arşıdır."

Çünkü kabiliyeti miktarınca ve yetmiş bine yakın hicabların nisbet-i ref'i derecesinde mazhar-ı hitab olabilir.

İşte bir padişahın saltanat-ı uzması haysiyetiyle çıkan **fermanı**, âdi bir adamla **cüz'î bir mükâlemesinden** ne kadar yüksek ve âlî ise;

ve **gökteki güneşin** feyzinden istifade, **âyinedeki aksinin** cilvesinden istifadeden ne derece çok ve faik ise;

Kur'an-ı Azîmüşşan dahi, o nisbette **bütün kelâmların ve hep kitapların** fevkindedir.

Kur'andan sonra ikinci derecede Kütüb-ü Mukaddese ve Suhuf-u Semaviyenin dereceleri nisbetinde tefevvukları vardır. O sırr-ı tefevvuktan hissedardırlar.

Eğer bütün cin ve insanın Kur'andan tereşşuh etmeyen bütün güzel sözleri toplansa; yine Kur'anın mertebe-i kudsiyesine yetişip tanzir edemez.

Eğer Kur'anın ism-i a'zamdan ve her ismin a'zamlık mertebesinden geldiğini bir parça fehmetmek istersen:

Âyet-ül Kürsî

ve âyet-i وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ

ve âyet-i قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ

ve âyet-i يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ

مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ

ve âyet-i يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَّمَاءُ أَقْلَعِي

ve âyet-i تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

ve âyet-i مَا خَلَقَكُمْ وَلَا بَعَثَكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ

ve âyet-i إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ

ve âyet-i يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ

ve âyet-i وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

ve âyet-i لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ

umumî, ulvî ifadelerine bak...

Hem başlarında **لِلَّهِ الْحَمْدُ** veyahut **سُبِّحَ** ve **يُسَبِّحُ** bulunan surelerin başlarına dikkat et. Tâ, bu sırr-ı azîmin şuânı göresin. Hem **الم** lerin ve **الر** ların ve **ح** lerin fatihalarına bak; Kur'anın, Cenab-ı Hakk'ın yanında ehemmiyetini bilesin.

Eğer şu "Dördüncü Esas"ın kıymettar sırrını fehmettin ise; Enbiyaya gelen vahyin ekseri melek vasıtasıyla olduğunu ve ilhamın ekseri vasıtasız olduğunu anlarsın.

Hem en büyük bir veli, hiç bir nebinin derecesine yetişmediğinin sırrını anlarsın.

Hem Kur'anın azametini ve izzet-i kudsiyetini ve ulviyet-i i'cazının sırrını anlarsın.

Hem Mi'racın sırr-ı lüzumunu, yani tâ Semavata, tâ Sidret-ül Münteha'ya, tâ Kab-ı Kavseyn'e gidip, **أَقْرَبُ إِلَيْهِ**

مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ olan Zât-ı Zülcelal ile münacat edip, tarfet-ül ayn'da yerine gelmek sırrını anlarsın.

Evet şakk-ı kamer, nasılki bir mu'cize-i risaletidir; nübüvvetini cin ve inse gösterdi. Öyle de: Mi'rac dahi, bir mu'cize-i ubudiyetidir; habibiyetini, ervah ve melaikeye gösterdi...

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ كَمَا يَلِيْقُ بِرَحْمَتِكَ وَخَيْرَتِهِ اٰمِيْنَ